

Makale Künyesi (Araştırma): Aka Kıyağa, B. (2022). Divan şiirinin soğuk rüzgârı: sarsar. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 633-660.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1181389>

DİVAN ŞİİRİNİN SOĞUK RÜZGÂRI: SARSAR¹

Belde AKA KİYAĞA²

ÖZET

Bir hava olayı olan rüzgâr, Divan şiirinde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Sıcak, ılık ve soğuk esen rüzgâr türlerinin tabiat ve insan üzerinde olumlu / olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler şairlerin şiirlerinde farklı hayallerle sıklıkla söz konusu edilmiştir. Özellikle ılık esen rüzgârların baharın habercisi olması, bağ ve bahçeyi yeniden canlandırması, gülü açtırıp bülbülün aşkını ve nağmelerini arttırması gibi özellikler Divan şiirinde rüzgârın tabiatla ilgisi bağlamında en çok işlenen konulardandır.

Soğuk ve şiddetli esen bir rüzgâr olarak “sarsar”, Divan şiirinde ılık rüzgârlar kadar kullanım sıklığı ve genişliğine sahip olmamakla birlikte, türlü hayal ve benzetmelere konu olmuştur. “Sarsar” öncelikle sonbahar ve kış konulu kasidelerde bu mevsimlerle ve doğadaki diğer unsurlarla ilişkisi yönüyle anılan bir rüzgârdır. Bununla beraber, şairler memduhun kimi vasıflarını; âşğın içinde bulunduğu hâli; gam, hasret, ölüm gibi duygu ve durumları ifade ederken de bu hava olayından yararlanmışlardır.

Bu yazıda bir rüzgâr türü olan “sarsar”ın Divan şiirindeki yeri, özellikleri, hangi kişi, unsur, durum ve duygularla ilişkilendirildiği XIV. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasından seçilen divanlar aracılığıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. “Sarsar” ile kurulan tamlamalar ve bu rüzgâr türünün hangi sanatlar yoluyla beyitlerde yer aldığı da incelenen konular arasındadır.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, rüzgâr, sarsar, soğuk.

¹ Bu makale, *Divan Şiirinde Rüzgâr* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Dr. Öğr. Üyesi. beldeaka@cag.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0452-5889>

THE COLD WIND OF DIVAN POETRY: SARSAR

ABSTRACT

Wind, which is a weather phenomenon, has a wide usage area in Divan poetry. Hot, warm and cold wind types have positive/negative effects on nature and people. These effects are frequently mentioned with different dreams in the poems of the poets. In particular, features such as the warm winds being the harbinger of spring, revitalizing the vineyard and garden, making the rose bloom and increasing the love and melodies of the nightingale are among the most discussed topics in Divan poetry in the context of the relationship of the wind with nature.

As a cold and violent wind, "sarsar" has been the subject of various imagery and metaphors, although it does not have the frequency and breadth of use in Divan poetry as much as warm winds. "Sarsar" is a wind that is mentioned primarily in kasidas on autumn and winter in terms of its relationship with these seasons and other elements in nature. However, the poets also benefited from this weather phenomenon while expressing some of the characteristics of the "memduh", the state of the lover, emotions and situations such as sadness, longing, death.

In this article, "sarsar", a type of wind; it has been tried to reveal its place in Divan poetry, its features, with which people, elements, situations and emotions it is associated with, through the divans chosen from the 14th and 19th centuries. The phrases formed with "sarsar" and the arts in which "sarsar" takes place in the couplets are also among the subjects examined.

Keywords: Divan poetry, wind, sarsar, cold.

GİRİŞ

Arapça bir kelime olan sarsar sözlüklerde "şedit rüzgâr, fırtına, velvele, soğuk, mühlik rüzgâr" (Ahmet Vefik Paşa, 2000, s. 803); "pek soğuk, pek gürültülü yel" (Mehmed Salâhi, H. 1322, s. 96); "pek şiddetli, pek gürültülü rüzgâr" (Muallim Nâci, 2009, s. 604); "pek gürültülü, 'alâ-kavlin pek soğuk olan yel" (Mütercim Âsım Efendi, 2013, s. 2094); "şedit ve soğuk ve gürültülü olan rüzgâr" (Redhouse, 2016, s. 427); "pek şiddetli ve soğuk rüzgâr." (Şemseddin Sami, 2011, s. 824) anlamlarıyla yer alır. *Ahterî-i Kebîr*'de ise sarsar, ziyade soğuk yeldir ki Farsçada bâd-ı sarsar derler. Sırr ve sarsar, sesi veya soğuğu şiddetli rüzgâr demektir (Ahterî Mustafa Efendi, 2009, s. 847) şeklinde tarif edilmiştir.

Sarsar, soğuk ve gürültülü bir rüzgâr olması nedeniyle Divan edebiyatında sonbahar, özellikle de kış mevsimiyle birlikte anılmıştır. Sonbaharda esen soğuk rüzgârların, ağaç ve çiçeklerin yapraklarını

dökerek bağı yağmadığı düşünülür. Şiddetli rüzgârlar özellikle baharın sembol çiçeği olan gülün yapraklarını döküp harap etmesi yönüyle şiirde ele alınır (Aka, 2015, s. 240-241). Sert esen rüzgârlar, sararmış yaprakları sürükler. Bu durum, kaderin insanı önüne katıp götürmesine benzer. Kader rüzgâr, insan ise rüzgârın alıp götürdüğü yaprak gibi düşünülür (Batislam, 2016, s. 62).

Kış mevsiminde sultanlık sırası sarsara gelir ve sabânın yerini o alır. Artık bahçelerde gönlünce gezinen sarsardır. Yumuşak, ferahlatıcı esinti yok olur, yerine ortalığı yakıp yıkan sarsar rüzgârı gelir (Akarca, 2005, s. 3). “Sarsar-ı sermâ, sarsar-ı dey, sarsar-ı zemîstân” bu bağlamda şairler tarafından oluşturulmuş tamlamalardır (Aka, 2015, s. 40). Kış rüzgârı en çok Hz. Hûd kıssasında yer alan şiddetli ve soğuk olan sarsara benzetilir (TDEA, 1982, s. 337). Sert esen rüzgârlar özellikle denizlerde tehlikelere sebep olur; ayrıca çiçeklerin dökülmesinin, jalelerin titremesinin, sevgilinin boyuna benzetilen servi ve fidan gibi bitkilerin sallanmasının, “refâra gelme”sinin ve eğilmesinin nedenidir (Sefercioğlu, 2001, s. 410).

Divan şiirinde sarsar, türlü ilgilerle âşıkla birlikte de anılır. Âşık aşk yolunun kasırgasıdır ve durup dinlenmeden devamlı eser. Ayrılık yüzünden ölse de kasırga olup yârin mahallesini dolaşacaktır. Onun himmetinin sarsarı Kaf dağına bile toz gibi gökyüzüne savuracak güçtedir (Kurnaz, 2012, s. 315).

Sarsar, Divan şiirinde farklı hayal ve benzetmelere konu olan bir rüzgâr çeşidi olarak kimi çalışmalarda ve tahlil kitaplarında (Aka, 2015; Kurnaz 2012; Sefercioğlu 2001) söz konusu edilmiş olup sadece sarsarı konu alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu makalede sarsar, XIV. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasında seçilmiş elli divandan³ hareketle metin merkezli bir yöntemle ele alınmış ve hakkında daha önce müstakil bir inceleme yapılmamış olan sarsarın Divan şiirindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

³ Çalışmada örnek beyitlerin seçildiği, farklı yüzyıllardan taranan divanlar şunlardır: XIV. yüzyıl: Ahmedî, Kadı Burhâneddin, Nesimî; XV. yüzyıl: Ahmed-i Dâ'î, Ahmed Paşa, Avnî, Cem Sultan, Cemâlî, Hamdullah Hamdî, Karamanlı Aynî, Mesîhî, Mihri Hatun, Necâtî Bey, Şeyhî; XVI. yüzyıl: Âşık Çelebi, Bağdatlı Rûhî, Bâkî, Behîştî, Cinânî, Emrî, Fuzûlî, Hayâlî, Muhibbî, Nev'î, Ravzî, Sehi Bey, Usûlî, Üsküplü İshâk Çelebi, Zâtî; XVII. yüzyıl: Fehîm-i Kadîm, Kâmî, Mezâkî, Nâbî, Nâilî, Nef'î, Nev'î-zâde Atâyî, Şeyhülislâm Yahyâ; XVIII. yüzyıl: Esrâr Dede, İlhâmî, Kânî, Nedîm, Sünbülzâde Vehbî, Şeyh Gâlib; XIX. yüzyıl: Bursalı İffet, Fatîm, Keçecizâde İzzet Mollâ, Leskofçalı Gâlib, Leylâ Hanım, Osmân Nevres, Şeref Hanım.

1. BİR DOĞA UNSURU OLARAK SARSAR

Sarsarın Divan şiirinde anılan temel özelliği, sert ve soğuk esen bir rüzgâr olmasıdır. Kış mevsiminde havanın soğumasıyla baharın neşesi ve coşkusu kaybolur ve dünyayı gam sarar. Nev’î bu durumu beytinde şöyle dile getirir:

“Urdı çün bād-ı havâ şarşar-ı sermâdan dem

Dem-i a’dâ gibi serd oldı cihân bağladı ğam”⁴

Nev’î (Tulum vd. 1977, s. 416)

“Rüzgâr kış sarsarından dem vurdu. Cihan, düşmanın nefesi gibi soğuk olup gam bağladı.”

Nev’î kış konulu başka bir gazelinin matla beytinde ise kış sarsarından cihanın nasıl soğuduğunu mübalağalı bir şekilde şöyle ifade eder:

“Şöyle serd oldı yine şarşar-ı deyden bu cihân

Oldı mihr âteşi sincâbî şehâb içre nihân”

Nev’î (Tulum vd. 1977, s. 444)

“Bu cihan, kış sarsarından dolayı öyle soğuk oldu ki güneş ateşi, sincabi bulut içinde gizlendi.”

Nev’î’ye göre rüzgâr öyle sert ve soğuk esmektedir ki güneşin ateşi bile ısınmak için sincaptan yapılmış bir kürk gibi olan bulutun içine gizlenmiştir. Beyitte güneş, teşhis sanatıyla şiddetli kışın soğduğundan korunmak için sincap derisinden yapılmış bir kürke bürünen insan gibi hayal edilmiştir (Sefercioğlu, 2003, s. 138). Nedîm ise ünlü “şitâiyye”sinde, eğer sarsar bir iki gün daha böyle eserse ateşteki semenderin dahi soğuktan uçacağını söyler:

“Uçar soğuktan efendi semender âteşte

Bir iki gün dahi böyle eserse bu sarsar”

Nedîm (Macit, 2016, s. 70)

“Efendi! Bu sarsar bir iki gün daha böyle eserse ateşteki semender soğuktan uçar.”

⁴ Beyitlerin yazımında yararlanılan divanların transkripsiyonuna sadık kalınmıştır.

Semender, su kertenkelesi denilen bir tür hayvandır. Cisminin iki tarafında su salgılayan kesesi bulunan bu hayvan, kıvılcımlı kül üstünde yürüyeceği kısımları sulayarak geçtiğinden yanmadığı rivayet edilmektedir (Onay, 2009, s. 413). Divan şiirinde semender kimi zaman kuş kimi zaman da kertenkele olarak kabul edilmekle birlikte daima ateş içinde yaşayan, ateşte yanmayan bir hayvan olarak ele alınmıştır (Batislam, 2016, s. 140). Beyitte ise sarsarın şiddetli ve soğuk esişini anlatmak için mübalağa yoluyla ateşteki semenderin bile uçabileceği dile getirilmektedir. Nedîm, kasidesinin devamında sarsarın soğukluğunu, keskinliği yönünden kılıca benzetir:

“Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistânî

Nihâl giyse nola yahtan âhenin miğfer”

Nedîm (Macit, 2016, s. 70)

“Kış sarsarı kılıç gibi esiyor. Fidan, buzdan demir miğfer giyse ne olur? / Şaşılmaz.”

Şair, beytinde kışın zorlu şartlarını bir savaş sahnesi olarak hayal eder ve sarsarı kılıca; fidandaki buzlanmayı miğfere teşbih eder. Fidanın kılıç gibi keskin esen rüzgârdan bu miğfer yoluyla korunmaya çalıştığı istifham sanatıyla vurgulanır.

Sarsarın Divan şiirinde anılan özelliklerinden biri de şiddetli eserek etraftaki tozu toprağı, çalı çırpıyı kaldırıp dağıtmasıdır:

“İhtirâz eyle rakibâ âh-ı serdümden sakın

Hâr u has kalmaz gider şol yirde kim sarsar gelür”

Karamanlı Aynî (Mermer, 2020, s. 357)

“Ey rakip, kuvvetli ahımdan kork, sakın! Sarsarın geldiği yerde, çer çöp kalmaz gider.”

Aynî beytinde; leff ü neşr sanatı yoluyla ahı ile sarsar, rakip ile çer çöp arasında bir ilgi kurarak rakibi ahından sakınması gerektiği konusunda uyarır.

Sarsar, doğadaki türlü unsurlara etkisiyle de söz konusu edilmiştir. Fuzûlî “şitâiyye”sinde sarsarın bağ ve bahçedeki ağaçlar üzerinde tesirini şöyle ifade eder:

“Sarsar hücum-i gâret-i büstâna azm edip

Aslıyle koymamışdı ağaçlarda berg ü bâr”

Fuzûlî (Parlatır, 2012, s. 162)

“Sarsar, bostanı yağma[lama] hücumuna kastedip ağaçlarda yaprak ve meyve bırakmamıştı.”

Sarsar, beyitte kapalı istiare sanatıyla bağı yağmalayan biri olarak tasavvur edilmiştir. Atâyî ise beytinde sarsarın gül yapraklarını dağıtmasını konu edinir:

“Dizilmiş yol buhûri tabla-ı ‘attâr idi her gül

Tokındı nâ-gehânî bâd-ı sarsar târ u mâr itdi”

Nev’î-zâde Atâyî (Karaköse, 2017, s. 270)

“Her gül yolda dizilmiş attar tablasındaki buhur [iken] sarsar rüzgârı ansızın dokunup tarumar etti.”

Beyitte geçen “tabla-ı attâr”, attarların ilaç ve güzel kokuları seyyar olarak satarken kullandıkları tezgâhı ifade eder (Özkan, 2007, s. 117). Şair yol kenarındaki çiçekleri attarın tablasında satılan buhura benzeterek, sarsarın onları dağıtıp perişan ettiğini söyler. Aşağıdaki beyitte ise sarsar, menekşenin başını eğip düşürür:

“Düşer hasmuñ başı hışmuñ yilinden

Nite kim iricek sarsar benefşe”

Ahmedî (Akdoğan, (t.y.), s. 180)

“Nasıl ki sarsar menekşeye değdiğinde [başını düşürürse] [senin] hışmının yelinden [de] düşmanın başı düşer.”

Bâkî ise çınar yaprağı ile sarsar arasındaki münasebeti, beytinde oldukça orijinal bir hayalle kaleme alır:

“Dest-bürd-i şarşarı âhır görüp şâh-ı çenâr

Didi el arkası yirde âferinler pehlevân”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 56)

“Çınar dalı, sonunda sarsarın üstünlüğünü görüp el arkası yerde ‘Aferinler pehlivan!’ dedi.”

“El arkasını yere koymak”, “pes demek, aczini itiraf etmek” anlamına gelen bir deyimdir (Tanyeri, 1999, s. 96). Bilindiği üzere Divan şiirinde çınar yaprağı, şekil olarak ele benzetilir. Beyitte sarsarın şiddetli eserek çınarın dalını бүktüğü/ kırdığı ve yaprağını düşürdüğü anlaşılmaktadır. Bu durum şairin hayaline çınar dalının

pes ederek sarsarın galibiyetini kabul etmesi ve ona “aferinler pehlivan” demesi şeklinde yansır. Beyitte, çınar dalı insan koluna, yaprak ise ele benzetilerek; kırılıp eğilerek yere temas eden ya da yaprağıyla düşen ağaç dalı ile yenilgiyi kabul etmek için yere kolla birlikte konan el arasında bağlantı kurulmuştur (Demirkazık, 2013, s. 619).

Sarsarın soğuğu, sert ve keskin esmesi, doğadaki unsurlar üzerinde bıraktığı yıkıcı etki, şairlerin kaleminde ön plana çıkan özellikleridir. Bu nedenle Muhibbî beytinde sarsarın devrinin bitip havanın ılımasına şükreder:

“Bâd-ı şarşârdan bi-hamdi’llâh ki kurtıldı zemîn

Mevsim-i güldür hevâlar i ‘tidâl üstindedür”

Muhibbî (Yavuz vd. 2016, s. 360)

“Allah’a şükür ki sarsar rüzgârından yeryüzü kurtuldu. Gül mevsimidir, havalar ılıktır.”

2. BİR ÖVGÜ UNSURU OLARAK SARSAR

Sarsar, Divan şiirinde her ne kadar doğa ve doğa unsurlarına etkisi açısından olumsuz anlam ve çağrışımlarla anılmış olsa da memduhün övgüsü söz konusu olduğunda, bu rüzgârın farklı bağlamlarda ele alındığı görülmektedir. Kasidelerde övülen şahsın kahır, hışım, hiddet gibi özellikleri sarsara teşbih edilerek, bunun düşmana karşı tahrip edici, yıkıcı ve öldürücü olduğu üzerinde durulur ve övgü malzemesi olarak yer alır:

“Olsa revâne sarsar-ı kahrın adû-yı mülk

Deryâ-yı memleketde ede has gibi kenâr”

Necâtî (Tarlan, 1992a, s. 66)

“Kahrının sarsarı estiğinde ülkenin düşmanları memleketin denizinde çer çöp gibi kıyıya vurur.”

Necâtî’ye göre memduhün sarsar gibi olan kahrıyla düşman, memleketin denizindeki çer çöp gibi sahile yığılacaktır. Beyitte memduhün kahrı ile sarsar; düşman ile çer çöp arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Bâkî, Kanûnî Sultan Süleyman’ın Nahçıvan seferine ilişkin yazdığı “kudûmiyye”de, padişahın kahrının şiddetli rüzgârıyla İran’ın viran olduğunu söyler:

“Menzil-i zendeğa vü mecma‘-ı ilhâd olalı
Şarşar-ı kahrûñ ile hıttâ-ı Îrân vîrân”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 9)

“İran memleketi zındıklığın menzili ve dinden çıkmanın merkezi olalı kahrının sarsarıyla viran!”

Behiştî’ye göre ise sultanın kahrının sarsarı savaş meydanına ulaştığında, bin Horasan şahı bir yapraksız laleye dönüşecektir:

“Çün ma‘reke-i rezmi tuta sarsar-ı kahrûñ
Bir lâle-i bî-berg ola biñ şâh-ı Horasân”

Behiştî (Aydemir, 2018, s. 74)

“Kahrının sarsarı, savaş meydanını tuttuğu için bin Horasan şahı bir yapraksız lale olur.”

Mezâkî, şu beytinde padişahlığın şiddetli rüzgârı ile Tufan arasında benzerlik ilgisi kurar:

“Şarşar-ı ‘azm-i hümâyûn iricek a‘dâyâ
Göresin başlarına kopduğı dem Tûfânı”

Mezâkî (Mermer, 1991, s. 193)

“Padişahlığın kararlı sarsarı, düşmana ulaştığı anda, [onların] başlarında kopan Tufan’ı göresin.”

Şair, Hz. Nuh zamanında meydana gelen Tufan olayına telmihte bulunarak, padişahlığın kuvvetli rüzgârıyla düşmanın Tufan’a uğramış gibi olacağını, mübalağa sanatıyla ifade eder. Keçecizâde İzzet Molla, İpsara Adası’nın fethine ilişkin düşürdüğü tarihte ise zafer rüzgârının etkisini, Semûd kavmini helak eden sesle ilişkilendirir:

“Böyle bir bâd-ı zafer olmadı ‘âlemde vezân
Rîh-i sarsar ile berbâd olalı kavm-i Semûd”

İzzet Molla (Ceylan vd. 2005, s. 209)

“Semûd kavminin sarsar rüzgârıyla berbat olduğundan beri âlemde böyle bir zafer rüzgârı esmedi.”

Semûd, Sâlih Peygamber’in gönderildiği kavim olup isyanları haddi aşınca Allah tarafından gökten gönderilen şiddetli bir sesle

helak olmuşlardır (Pala, 2009, s. 390). Şair, beyitte bu olaya telmihte bulunarak zaferi mübalağalı şekilde kutlar.

Memduhun sarsarından nasibini alan yalnızca düşmanlar değildir. Necâtî'ye göre övülen şahsın kahrını, eğer gül bahçesine uğrarsa gül ateş, menekşe ise duman olacaktır:

“Gül-zâra güzer eyler ise sarsar-ı kahrın

Âteş ola gül düd ola hemvâre benefşe”

Necâtî (Tarlan, 1992a, s. 107)

“Kahrının sarsarı gül bahçesinden geçerse her zaman gül ateş menekşe duman olur.”

Şair beyitte ateş ile gül, duman ile menekşe arasında renk yönünden benzerlik kurarak memduhun mahvedici rüzgârının gül bahçesini yakacağını mübalağa yoluyla dile getirir. Fuzûlî, Kanûnî Sultan Süleyman'ın devrinde fitnenin sona ermesini, padişahın dünyayı yakan kahr rüzgârıyla açıklar:

“Sarsar-i kahr-i cihân-sûzından âgâh olalı

Açmaz oldu büstân-i fitne-i eşrâr gül”

Fuzûlî (Parlatır, 2012, s. 71)

“Cihanı yakan kahrının sarsarından haberdar olalı, şerhilerin fitne bahçesinde gül açmaz oldu.”

Nef'î de benzer şekilde sadrazam Husrev Paşa'yı methederken, fitnenin onun devrinde uyuduğunu, çünkü kahrının sarsarıyla dokuz feleğin sarsılacağını dile getirir:

“Hâbdan göz açamaz fitne zamânında meğer

Sarsar-ı kahrı ile sarsıla bu nüh-târem”

Nef'î (Akkuş, 1993, s. 182)

“Fitne, zamanında uykudan göz[ünü] açamaz. Kahrının sarsarıyla bu dokuz felek sarsılır.”

Atâyî ise Sadrazam Nâsûh Paşa için yazdığı “kudümiyye”sinde, onun yok edici rüzgârıyla göğün dokuz yelkenli gemisinin kırılacağını ifade eder:

“İderdi zevrak-ı nüh-bâd-bân-ı çarhı şikest

Getürse sarsar-ı kahrı hurûşa ‘ummânî”

Nev’î-zâde Atâyî (Karaköse, 2017, s. 63)

“Kahrının sarsarı okyanusu dalgalandırsa feleğin dokuz yelkenli gemisi kırılırdı.”

Gerek Nef’î gerekse Atâyî’nin beyitlerinde övülen şahsın hiddetinin, felekleri bile dize getireceği mübalağa yoluyla söz konusu edilir.

Şairler kimi methiyelerinde övdükleri şahısları sarsardan üstün tutmuşlardır. Örneğin Bâkî, Ali Paşa için yazdığı ünlü “bahâriyye”sinde, onun gayret ve iradesinin çehresinin yüce mertebesine yokluk tufanının sarsarıyla tozun bile erişemeyeceğini söyler:

“Manzar-ı himmetinûn küngüre-i rif’atine

İremez şarsar-ı tûfan-ı fenâ birle gubâr”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 42)

“Himmetinin çehresinin yüce zirvesine yokluk tufanının sarsarıyla toz ulaşamaz.”

Şaire göre memduhu, öyle yüce bir mertebededir ki tozu toprağı kaldıran rüzgâr bile oraya etki edemez. Nef’î’ye göre ise sarsarda memduhun kahrının kuvveti yoktur:

“Ger olsa kuvvet-i bâzû-yı kahrı sarsarda

Ederdi kulle-i kühsârı muşt ile hâmûn”

Nef’î (Akkuş, 1993, s. 245)

“Eğer sarsarda [onun] kahrının gücü olsa, dağın tepesini tokatla düz ova ederdi.”

Nef’î, Sultan Murad’ı methettiği başka bir kasidesinde ise hükümdarın ağırbaşlılığı tesir etse, şiddetli rüzgârın zerreyi dahi hareket ettiremeyeceğini ileri sürer:

“Ger eylese hâsiyyet-i temkîni sirâyet

Bir zerreyi tahrîk edemez sarsar-ı âlem”

Nef’î (Akkuş, 1993, s. 121)

“Eğer ağırbaşlılığın etkisi sirayet etse, âlemin sarsarı bir zerreyi kımıldatamaz.”

Kasidelerde sarsarın övgü unsuru olarak kullanılmasının bir sebebi de memduhun atıyla ilişkilendirilmesidir. Övülen şahsın atı ile sarsar arasında hız ve geçtiği yerde bıraktığı iz açısından benzerlik kurulur. Nev’î, beytinde memduhun atını Âd kavmini yok eden rüzgâra teşbih eder:

“Rezmünde sümm-i esbûn ile haşm olur helâk

Güyâ ki bâd-ı şarşar-ı kahr ile kavm-i ‘Âd”

Nev’î (Tulum vd. 1977, s. 31)

“Savaşında, tıpkı kahr sarsarıyla Âd kavmi[nin helak olduğu] gibi atının tırnağı ile düşman helak olur.”

Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen ‘Âd kavmi, Hz. Nüh’tan sonra yaşamış olup kendilerine peygamber olarak Hz. Hüd gönderilmiştir. Hz. Hüd’u yalanlayıp onun getirdiği dini inkâr ettikleri için şiddetli bir rüzgârla cezalandırılmışlardır (Kırca, 1988, s. 333- 334). Nev’î beytinde bu olaya telmihte bulunarak, memduhun atının tırnağının düşman üzerinde, Âd kavmini helak eden rüzgârın etkisini bıraktığını mübalağa sanatıyla dile getirir.

Memduhun atı ile sarsar arasında kurulan ilgiden sıklıkla yararlanan şairlerden biri de şüphesiz Nef’î’dir. Şairin Sultan Ahmed’in methiyelerini içeren “ıydıyye”sinde, padişahın atını mübalağalı şekilde benzettiği unsurlar arasında sarsar da vardır:

“Zîrâ ki kimi sâ’ika der kimisi sarsar

Olmaz yine râzı kimi der berk-ı cihândır”

Nef’î (Akkuş, 1993, s. 74)

“Zira ki kimi yıldırım kimi sarsar der. Kimi yine razı olmayıp cihanın şimşegidir der.”

Nef’î sadrazam Murâd Paşa’nın övgüsünü yaptığı kasidesinde ise memduhunun atını, önünde çer çöp bırakmayan sarsara teşbih eder:

“Kaçar durmaz önünce hâr u has güyâ ki sarsardır

Saf-ı a’dâya sürdükçe semend-i bâd-peymâyı”

Nef’î (Akkuş, 1993, s. 134)

“Hızlı koşan atını, düşman safına sürdükçe, sanki bir sarsardır ki önünde çalı çırpı durmaz kaçar.”

Sadrazamın atı ile sarsar; düşman safları ile çalı çırpı arasında benzerlik ilgisi kuran şair, Sultan Osman’ın Lehistan seferi üzerine yazdığı kasidesinde ise padişahın atını sarsardan üstün tutar. Padişahın atı öyle süratlidir ki arkasında bıraktığı toz, sarsarın önünü keser:

“Eyledin bir hamlede berbâd mülk-i düşmeni

Gerd-i rahşın gerçi kim sedd etdi râh-ı sarsarı”

Nef’î (Akkuş, 1993, s. 90)

“Bir hamlede düşmanın ülkesini berbat ettin. Atının [çıkardığı] toz toprak sarsarın yolunu kapattı.”

Nef’î, Sultan Murad’ın atının övgüsünü yaptığı ünlü “rahşiyeye”sinde, padişahın atının tozuna ne sabanın ne sarsarın yetiştirebileceğini mübalağalı şekilde ifade eder:

“Kuş yetişmez der idim olmasa [t]ayyâr eger

Eremez gerdine zîrâ ki ne sarsar ne sabâ”

Nef’î (Akkuş, 1993, s. 100)

“Eğer kuş uçmasaydı [ona] yetişmez derdim. Zira [onun] tozuna ne sarsar ne saba erişemez.”

3. AŞK VE ÂŞİĞİN AHI OLARAK SARSAR

Kasidelerde memduhla ilgisi bağlamında söz konusu edilen sarsar, gazelerde ise daha çok Divan şiirinin temel konularından olan aşk ve yine bu şiirin temel tiplerinden olan âşıkla birlikte anılmıştır. Şairler “sarsar-ı aşk/ aşk sarsarı” tamlamalarıyla aşkı, şiddeti yönüyle sarsara teşbih etmişlerdir:

“Koparur bu dirâht-ı nüh-şâhı

Esse dehre Fehîm şarşar-ı ‘aşk”

Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991, s. 530)

“Fehîm, aşkın sarsarı dünyaya esse, bu dokuz dalı ağacı koparır.”

Âlemi ve felekleri dokuz dalı bir ağaç olarak hayal eden şair, aşkın şiddetli rüzgârının onu yıkabilecek güçte olduğunu söyler. Bu

güçte bir rüzgâr, sevgilinin güzelliği gibi âşıkları da çer çöp misali önüne katıp heba edecektir:

“Bâda virür hüsn gibi ‘uşşâkı ‘ışkun şarşarı

Anuñ için deşt-i gamda ben de hâşâk olmuşam”

Muhibbî (Yavuz vd. 2016, s. 1220)

“Aşkın sarsarı güzellik gibi âşıkları [da] yele verir. Onun için gam çölünde ben de çalı çırpı olmuşum.”

Beytte aşkın şiddetli rüzgârının hem sevgili hem de âşik üzerindeki etkisinden söz edilmiştir. Aşkın şiddetli rüzgârı, sevgilinin güzelliğini heder edip âşığı gam çölüne savurmuştur.

İncelenen divanlarda âşığın ahının türlü yönlerden sarsarla benzerlik ilgisi içinde kullanıldığı görülmüştür. Divan şiirinde ah, âşıkların aşk ateşiyle gönüllerinden çıkan duman olarak düşünülmür (Pala, 2009, s. 10). Şairler ahı, genellikle alevli, dumanlı olarak tahayyül etmişler; şiddetli rüzgâr anlamına gelecek şekilde de kullanmışlardır (Onay, 2009, s. 42). Âşığın gerek felek gerekse aşk ve sevgili yüzünden çektiği eziyetler karşısında ettiği ahlar, öyle kuvvetlidir ki yeri ve göğü sarsıp yıkabilir. Bu bağlamda şairler ahın gücünü ifade etmek için sıklıkla “sarsar-ı âh/ âh sarsarı” tamlamalarından yararlanmışlardır.

Âşığın ahının şiddetli rüzgârının etkisi, dünya ve dünya üzerindeki pek çok unsorda kendini gösterir. Örneğin Bâkî, feleğin ezelden beri dönüşünü hüsn-i ta‘lil yoluyla kendi ahının sarsarına bağlar:

“Hevân içre ezel bir şadme urdı şarşar-ı âhum

Döner dölâb-ı çarh ol dem bu demdür âsiyâb-âsâ”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 103)

“Senin arzunla ezel[den] ahının sarsarı bir tokat vurdu ki feleğin dolabı değirmen gibi o gün bugündür döner.”

Mezâkî’nin beytinde de âşığın gönlünden çıkan aşk bir kasırgaya, ah da sarsara teşbih edilerek, feleğin bunlar sebebiyle su değirmenine dönmüşeceği mübalağalı şekilde ifade edilir:

“Bu tünd-bâd-ı maḥabbet ki kopardı sinemden

Sipihr[i] şarşar-ı âhumla âsiyâb iderin”

Mezâkî (Mermer, 1991, s. 505)

“Sinemden bu aşk kasırgası [öyle] koptu ki ahımın sarsarıyla gökyüzünü su değirmeni ederim.”

Feleğin insanların kaderi üzerinde etkisi olduğu inancı Divan şairinin/ âşığının hemen her olumsuz durumda feleği suçlamasına sebep olmuştur. İsteğine kavuşamayan, vuslata eremeyen âşık bunu feleğe bağlayarak onunla mücadeleye girer. Bu durumda âşığının yapabileceği tek şey, felekle mücadele edebilecek yegâne silahları olan ah ve feryadını göğe yükseltmektir. Feleğin kurduğu tuzaklar ve engeller nedeniyle sevgilisine kavuşamayan âşık, felekle ezeli bir husumet içine girer (Şentürk, 2020, s. 363). Mezâkî bu husumetin büyüklüğünü, ahımın sarsarının bile talihinden intikamını alamayacağını söyleyerek vurgular:

“Şarşar-ı âhumla bahtımdan alınmaz intikâm

Hırmen-i nüh-tûde-i eflâki ber-bâd itse de”

Mezâkî (Mermer, 1991, s. 517)

“Feleklerin dokuz yıgınlı harmanını berbat etse de ahımın sarsarıyla bahtımdan intikam alınmaz.”

Âşığının ah rüzgârı, felekler dışında gül bahçesine de tesir edip onu kurutacak şiddettedir:

“Şiddet-i şarşar-ı âhumla kurur [g]ülşen-i dehr

Akmasa şubh u mesâ didelerümden iki nehr”

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001, s. 440)

“Sabah akşam gözlerimden iki nehir akmasa ahımın sarsarının şiddetiyle dünyanın gül bahçesi kurur.”

Beyyite âşıklığın önemli göstergelerinden ah ve gözyaşı birlikte kullanılmış, ahın sert rüzgârıyla gül bahçesinin kurumasına yine âşığının nehir gibi akan gözyaşlarının engel olduğu mübalağa yoluyla dile getirilmiştir. Bâkî de beytinde aynı sanat çerçevesinde gözyaşı ve ah unsurlarını birlikte kullanır. Bu defa âşığının ahımın şiddeti, dağıtıcı düz ovaya çevirecek niteliktedir:

“Âb-ı çeşmüm baır ider hâmuñı tuğyân eylese

Şarşar-ı âhum tokınsa tağlar hâmuñ olur”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 190)

“Gözyaşım taşarsa sahrayı denize çevirir. Ahımın sarsarı dokunsa dağlar sahra olur.”

Bâkî'nin bir başka beytinde ise ahın şiddetli rüzgârının doğa unsurları üzerindeki etkisi oldukça ahenkli bir şekilde aktarılır:

“Kûhdan geçse gam-ı zülfünle âhum şarşarı

Kûh deşt ü deşt bâğ u bâğ sümbül-zâr olur”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 172)

“Ahımın sarsarı, saçının gamıyla dağdan geçse dağ çöl, çöl bağ, bağ sümbül bahçesi olur.”

Divan şiirinde sevgilinin saçı rengi, şekli ve kokusu itibarıyla sümbüle teşbih edilir. Şair sevgilinin saçının gamıyla ettiği ahın rüzgârının dağı çöle, çölü bağa ve bağı da nihayetinde sümbül bahçesine dönüştüreceğini ifade eder. Böylece Bâkî, sevgilinin saçıyla sümbül arasında sarsar vasıtasıyla ilgi kurar.

Âşık, sevgiliye özenen doğa unsurlarına karşı da ahının sert rüzgârını kullanır. Emrî, aşağıdaki beyitte servinin sevgilinin boyuna benzemeye çalıştığı için ahının rüzgârının onu sarstığını dile getirir. Böylece servinin rüzgârda salınması hüsn-i ta'lil yoluyla âşığın ahına bağlanır:

“Kaddüne öykündügiyçün serv-i gülzâr-ı cihân

Eyle sarsar bâd-ı âhum anı ditrer her zamân”

Emrî (Saraç, (t.y.), s. 194)

“Cihanın gül bahçesinin servisi boyuna özendiği için ahımın rüzgârı onu öyle sarsar ki her zaman titrer.”

Sarsar kelimesi, hem “sarsmak” hem de “şiddetli rüzgâr” anlamıyla beyitteki diğer kelimelerle iham-ı tenasüp sanatını oluşturur.

Âşık sevgili yüzünden çektiği acı ve ıstırap nedeniyle ah ettiği onun şiddetli rüzgârı sevgiliye de ulaşır. Bu durum sevgilinin güzelliğin aynasının tozlanmasına sebep olur:

“Esdürmeyeydi şarşar-ı âhum cefâ-yı yâr

Mir'ât-ı hüsnî olmaz idi böyle pür-ğubâr”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 170)

“Yârin cefası ahımın şiddetli rüzgârını estirmeseydi güzelliğinin aynası böyle tozla dolmazdı.”

Âşığa cefa çektiren sevgili onun ahımın sert rüzgârından çekinmeli ve korkmalıdır. Aşağıdaki beyitte Cinânî, sevgiliyi uyararak ahımın rüzgârının, güzelliğini taze gül yaprağı gibi perişan edebileceğini söyler:

“Hüsünü berg-i gül-i ter gibi berbâd kılar

Şarşar-ı âhumı gel alma kılup havf u hâzer”

Cinânî (Okuyucu, 1994, s. 498)

“Ahımın sarsarını gel alma [ondan] çekinip sakın ki güzelliğini taze gül yaprağı gibi berbat eder.”

Felekleri, doğa ve unsurlarını hatta sevgiliyi bile tahrip etme özelliğine sahip olan ah rüzgârı, âşğın kendisini de etkiler. Ah sarsarı, gözyaşı denizini dalgalandırdıkça âşğın cismi de içinde girdap gibi döner durur:

“Şarşar-ı âhumdan urdukça yaşum deryâsı mevc

Anda bu cism-i nahîfüm çizginür girdâb-veş”

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001, s. 667)

“Ahımın sarsarından gözyaşımın denizi dalgalandıkça, orada bu zayıf cismim girdap gibi döner.”

Beyitte ah sarsara, gözyaşı denize ve âşğın vücudu girdaba teşbih edilerek âşğın içinde bulunduğu zor durum mübalağa yoluyla aktarılmıştır. Muhibbî de beytinde, gönlünü kayığa benzeterek benzer bir hayal dünyası oluşturur:

“Bağr-ı eşk içre Muhibbî bu gönül zevrakını

Ğark ide şarşar-ı âhum eger ol bir gün ese”

Muhibbî (Yavuz vd. 2016, s. 1441)

“Muhibbî! Eğer ahımın sarsarı bir gün eserse bu gönül kayığını gözyaşı denizinde batırır.”

Âşık- sarsar ilgisi bağlamında incelenen şiirlerde, ah dışında âşğın feryadının da sarsara teşbih edildiği görülmüştür. Cinânî beytinde sevgilinin güzelliğini bir saraya benzeterek bu sarayı âşğın feryadının şiddetli rüzgârından sakınması konusunda sevgiliyi tembihler:

“Kaşr-ı hüsnüñ şarşar-ı feryâd-ı âşıkdan sakın

Cûy-ı eşk üstindedür şarşar anuñ bünyâdını”

Cinânî (Okuyucu, 1994, s. 611)

“Güzelliğinin sarayını âşığın feryadının sarsarından sakın.
Gözyaşı nehrinin üstündedir, onun temelini sarsar.”

Beyyitte sarsar kelimesiyle cinas yapılırken, ikinci mısradaki geçen “sarsar” beyitteki diğer kelimelerle iham-ı tenasüp oluşturur.

4. FARKLI HÂL VE DUYGULARLA İLİŞKİSİ BAKIMINDAN SARSAR

4.1. ‘Azl

Arapça “ ‘azl” kelimesi, görevden alınma anlamına gelir. İncelenen divanlarda Nâbî’nin ünlü “ ‘azliyye” kasidesinde yer alan bir beyitte, azlin sarsara teşbih edildiği saptanmıştır. Şair, kethüdâlık görevinin sonlanmasının ardından yaşadıklarını anlattığı kasidesinde, azli şiddetli eserek yaşam bahçesini dağıtan bir rüzgâra benzeterek evinde bile düzen kalmadığını söyler:

“Şarşar-ı ‘azl şalup tefrika bâğ-ı ‘ıyşa

Hânedan manşıbuñ ardınca bile gitdi nizâm”

Nâbî (Bilkan, 2011, s. 80)

“Azlin şiddetli rüzgârı yaşam bağını bozup evden makamın ardından düzen de gitti.”

4.2. Ecel

Divan şairleri, mersiye türünde yazdıkları şiirlerde veya birinin ölümü üzerine düşürdükleri tarihlerde ölüm ile sarsar arasında benzerlik ilgisi kurmuşlardır. Bu ilgiye tezkire yazarlarının şairlerin ölümünden bahsettikleri kısımlarda da rastlanır. Örneğin Ahdî *Gülşen-i Şu‘arâ*’da Fatih Sultan Mehmed, Cevherî ve Rûhî’nin ölümlerini sarsar kelimesi ile ifade ederken, hayatı ağaç / gül ağacı; ölümü ise bu ağaçları kıran sarsara benzetir (Bahadır, 2022, s. 737). İncelenen şiirlerde de Necâtî’nin, Şehzade Mahmud’un ölümüne ilişkin yazdığı mersiyede, şehzadeyi gül budağına, ölümü ise sarsara teşbih ederek ah ettiği görülür. Bu durum tezkire yazarlarının, ölümle ilişkin ifadelerde Divan şairleriyle benzer bir hayal dünyasından yararlandığını göstermesi bakımından kayda değerdir:

“Dokundu sarsar-ı ecel ol gül budagina

Derdâ vü hasretâ vü dirigâ hezâr âh”

Necâtî (Tarlan, 1992a, s. 126)

“Ecelin şiddetli rüzgârı o gül budağına dokundu. Yazık, eyvah, binlerce ah!”

Şiddetli ve soğuk esen rüzgârın gül budağını soldurup kuruttuğu gibi ecel de şehzadeyi öyle soldurmuştur. Bağdatlı Rûhî de Hasan Han’ın ölümü üzerine yazdığı terkib-i bendinde, ecelin şiddetli rüzgârının onun fidan boyunu eğdiğini söyler:

“Toprağa şaldı bâd-ı fenâ berk-i ‘ömrini

Egdi [n]ihâl-i kâmetini şarşar-ı ecel”

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2011, s. 182)

“Yokluk rüzgârı onun ömür yaprağını toprağa saldı. Ecel sarsarı boyunun fidanını eğdi.”

4.3. Endûh / Gam / Mihnet

Divan şiirinde âşık/şair, sevgili ya da bahtı yüzünden çektiği türlü sıkıntılar nedeniyle daima gam ve keder içindedir. Şairler gamın şiddetini ve kendilerinde bıraktığı etkiyi somutlaştırırken sarsar teşbihinden yararlanmışlardır. Örneğin, Bağdatlı Rûhî Süleyman Paşa’nın övgüsünü içeren kasidesinde, onun kerem bulutunun gölgesinde kendisinin mihnet sarsarıyla perişan olmasının yakışmadığını dile getirir:

“Ne revâdur anuñ ey ebr-i kerem sâyende

Şarşar-ı miñnet ide hâk-i vücûdım berbâd”

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001, s. 107)

“Ey kerem bulutu, [senin] gölgede mihnet sarsarının onun vücudunun toprağını berbat etmesi reva mıdır?”

Bâkî, Sultan Selim için yazdığı “hazaniyye”sinde, “sarsar-ı gam” tamlamasıyla içinde bulunduğu durumu anlatmaya çalışır:

“Şarşar-ı gam fikrüm evrâkın perişân eyledi

Çihre-i zerdüm belâdan buldı reng-i za‘ferân”

Bâkî (Küçük, 2011, s. 57)

“Gamin şiddetli rüzgârı, düşüncelerimin yapraklarını perişan etti. Sarı çehrem beladan safran rengi oldu.”

Cinânî'nin gönlü ise keder ve tasa sarsarı ile eziyet topundan yıkılmıştır. Şair, memduhundan viran gönlünü tamir etmesini bekler:

“Yıkıldı şarşar-ı endûh u top-ı miñnet ile
Maħallidür dil-i vîrânım eyleseñ ta'mîr”

Cinânî (Okuyucu, 1994, s. 118)

“[Gönüm] Keder sarsarı ve eziyet topundan yıkıldı. Viran gönlümü tamir eylesen yeridir.”

Şeyhülislâm Yahyâ da kederli hâlini, neşesinin gülünün gam sarsarıyla solduğu hayal ve benzetmesiyle dile getirir:

“Gül-i neşâtımı pejmürde itdi sarsar-ı gam
Şehâb-ı lutfun ile eyle anı tâze vü ter”

Şeyhülislâm Yahyâ (Ertem, 1995, s. 9)

“Neşemin gülünü gam sarsarı soldurdu. Lütfunun bulutuyla onu taze kıl!”

Şair beytinde neşeyi güle, gamı ise sarsara teşbih ederek şiddetli esen rüzgârın gülü soldurması gibi gamin da neşesini alıp götürdüğünü söyler. Memduhunun lütfunun bulutundan yağacak yağmurla sevinç gülünün tekrar tazelenip canlanmasını ister. Sünbülzâde Vehbî, Bâkî'ye nazire olarak yazdığı “cânâ” redifli gazelinde kendisinin irfan meclisinin mumunun aydınlığı olduğunu ve gam sarsarından korunmaya ihtiyaç duyduğunu ifade eder:

“Meded hıfz eyle zîr-i dâmeniñde şarşar-ı ğamdan
Cihânîñ nûr-ı şem'-i meclis-i 'irfâniyız cânâ”

Sünbülzâde Vehbî (Yenikale, 2017, g. 4 / 5⁵)

“Ey can! Cihanın irfan meclisinin mumunun ışığıyız. Eteğinin altında gam sarsarından sakla, yardım et!”

Nedim ise aşağıdaki beytinde gam sarsarından kurtulmanın çaresini, memduha ya da sevgiliye sığınmakta değil kadehte bulur:

⁵ Yararlanılan kaynaktaki sayfa numarası yer almadığı için gazel ve beyit numarası verilmiştir.

“Sarsar-ı gamdan rehâ düşvârdır tâ ki kadeh
Şem‘-i bezm-i şevke fânüs-ı bilürin olmaya”

Nedîm (Macit, 2016, s. 364)

“Kadeh, şevk meclisinin mumuna camdan fanus olmadıkça gam sarsarından kurtulmak güçtür.”

4.4. Hasret

Divan şiirinde âşık/ şair, sevgiliden daima ayrı olduğu için ona kavuşma arzusunu ve ona duyduğu hasreti sıklıkla dile getirir. Soyut bir kavram olan hasret, şiirde farklı unsurlara teşbih edilerek somutlaştırılır. İncelenen divanlarda Mezâkî'nin bir beytinde hasretin sarsara benzetildiği tespit edilmiştir:

“Añılsun ol zamân-ı hîrmen-i şâdı ki âhar-kâr
Bu gûne şarşar-ı hâsetle ber-bâd olduğum yirdür”

Mezâkî (Mermer, 1991, s. 354)

“O mutluluk harmanının zamanı anılsın ki sonunda böyle hasret sarsarıyla berbat olduğum yerdir.”

Şiddetli esen rüzgârın önüne çıkanları savurup perişan etmesi gibi hasret de şairi öyle harap etmiştir.

4.5. Himmet

Divan şiirinde şairin memduhunun ya da kendisinin övgüye değer vasıfları açısından “çalışma, gayret”, “yüksek irade”, “lütuf, kerem” gibi anlamlarıyla söz konusu edilen himmet, Hayâlî'nin aşağıdaki beytinde sarsara teşbih edilerek somutlaştırılır. Şair, himmetinin şiddetli rüzgârının Kaf Dağı'nı bile toz gibi kaldıracığını mübalağa yoluyla dile getirir:

“Benem ol merd ki yerden götürür gerd-misâl
Himmetim sarsarı estikte cibâl-i Kâfi”

Hayâlî (Tarlan, 1992b, s. 303)

“O mert benim ki himmetimin sarsarı estiğinde Kaf Dağı'nı toz misali yerden kaldırır.”

4.6. İdbâr

“İdbâr”, “dünyanın insandan yüz çevirişi, talihin müsaadesizliği, bahtsızlık” (Muallim Nâcî, 2009, s. 250) anlamına gelen bir kelimedir. Divan şiirinde talihin yaver gitmesi ya da talihsizlik sıklıkla farklı bağlamlarda söz konusu edilen durumlardandır. İncelenen şiirlerde şairlerin, bahtsızlığı şiddetli esen sarsarla benzerlik ilgisinde ele aldıkları görülmüştür. Cinânî, kasidesinin dua bölümünde memduhunun devletinin talihsizlik rüzgârından korunmasını diler:

“Nev-bahâr-ı devletün ser-sebz olup iqbâl ile

Şarşar-ı idbârdan Allah ide dâim emîn”

Cinânî (Okuyucu, 1994, s. 100)

“Devletinin ilkbaharı talihle yeşillenip Allah [onu] bahtsızlığını sarsarından daima korusun.”

Nâ’îlî, Uyvar Kalesi’nin fethine ilişkin düşürdüğü tarihte, zafer sabahının ılık rüzgârının düşmana talihsizliğin şiddetli rüzgârı olduğunu söyler:

“Çözüldü perçem-i tûg-ı zafer bâd-ı hidâyetle

Nesîm-i subh-ı nusret oldu hasma sarsar-ı idbâr”

Nâîlî (İpekten, 1990, s. 341)

“Hidayet rüzgârıyla zafer tuğunun perçemi çözüldü. Galibiyet sabahının rüzgârı düşmana bahtsızlık sarsarı oldu.”

Nâbî ise hikmet içeren aşağıdaki beytinde, kabağın hızla yetişip çınarın tepesine çıkmasına telmihte bulunarak, bu durumun kalıcı olmadığını, şiddetli esen bir talihsizlik rüzgârıyla orada tutunamayacağını dile getirir:

“Kemîne şarşar-ı idbârâ pâydar olamaz

Çenâr-ı çerhe çıkarsa [k]edû-yı istidrâc”

Nâbî (Bilkan, 2011, s. 482)

“Talihli kabak felek çınarına çıksa da zavallı bahtsızlığın sarsarıyla kalıcı olamaz.”

Çınar asırlarca yaşayan büyük bir ağaçken kabağın bir mevsimlik ömrü vardır. Buna rağmen kabak, hızla büyüyerek çınarın tepesine çıkar. *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*’nde yer alan bir hikâyeye göre; çınar dibine

dikilen bir kabak, çınara “Görüyor musun ya beni kimim? Devlet ve ikbâlin yâr olması yüzünden çabuk yükseldim. Sana bile hâkim vaziyetteyim! dermiş. İhtiyâr çınar da onun bir mevsimlik devletine gülmüş. Ve lisân-ı hâl ile ‘Vakt-i hazânda görürsün!’” dermiş (aktaran Onay, 2009, s. 125). Beyitte Nâbî sadece talihlerinin yardımıyla makam ve mevki sahibi olan insanların talihleri ters döndüğünde orada kalamayacaklarını çınar ile kabak münasebetinden yola çıkarak ifade eder.

4.7. Reşk

“Kıskanma” anlamına gelen reşk, Divan şiirinde aşk bağlamı dışında doğa unsurlarının sevgiliye karşı besledikleri bir duygu olarak da yer alır. Bağ ve bahçedeki çiçek ve ağaçların sevgiliye kıskanmaları ve bu nedenle türlü hâllere bürünmeleri hüsn-i ta’lil yoluyla sıklıkla söz konusu edilen hayallerdendir. Nedîm’in sevgilinin boyunu gören servinin kıskançlığın sert rüzgârıyla eğildiğini dile getirdiği aşağıdaki beyti bu hayale örnek teşkil eder:

“Râstgeldikçe ham eyler kadini sarsar-ı reşk

Nahl-i mevzûnun ile serv-i dilârâ-yı çemen”

Nedîm (Macit, 2016, s. 349)

“Çimenliğin gönül süsleyen servisi düzgün boyuna rast geldiğinde kıskançlık rüzgârı boyunu iki büklüm eder.”

Beyitte kıskançlık, şiddeti dolayısıyla sarsara teşbih edilerek sevgilinin boyu mübalağa sanatıyla övülmüştür.

5. SARSARLA KURULAN TAMLAMALAR VE TAMLAMALARIN DİVANLARDAKİ KULLANIM SIKLIĞI

İncelenen divanlarda sarsarla kurulan farklı tamlamalar tespit edilmiştir. Bu tamlamalar, kelimenin kullanım alanının genişliğini ve hangi unsurlarla ilişkilendirildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Sarsarla kurulan tamlamalar, incelenen divanlardaki kullanım sıklığına göre sıralanarak aşağıda verilmiştir:

Sarsar-ı âh (Bâkî 5, Emrî ve Muhibbî 4, Cinânî 3, Bağdatlı Rûhî, Mezâkî ve Nâilî 2, Nev’î-zâde Atâyî, Keçecizâde İzzet Molla ve Zâtî 1); **Sarsar-ı kahr** (Necâtî ve Nev’î-zâde Atâyî 2, Bağdatlı Rûhî, Bâkî, Behiştî, Cinânî, Kâmî, Keçecizâde İzzet Molla, Nef’î, Osman Nevres ve Sünbülzâde Vehbî 1); **Bâd-ı sarsar** (Nef’î 2, Ahmet Paşa, Bâkî, Karamanlı Aynî, Muhibbî, Nev’î ve Nev’î-zâde Atâyî 1); **Sarsar-ı gam** (Bâkî, Muhibbî, Nâbî, Nedîm, Ravzî, Sünbülzâde Vehbî ve Şeyhülislâm Yahyâ 1); **Râh-ı sarsar** (Nedîm, Nef’î ve Sünbülzâde

Vehbî 1); **Sarsar-ı idbâr** (Cinânî, Nâbî ve Nâilî 1); **Âh sarsarı** (Bâkî ve Muhibbî 1); **Reh-güzer-i sarsar** (Keçecizâde İzzet Molla ve Nefî 1); **Sarsar-ı ecel** (Bağdatlı Ruhî ve Necâtî 1); **Sarsar-ı zemistânî** (Nâilî ve Nedîm 1); **‘Aşk sarsarı** (Muhibbî 1); **Bâd-ı sarsar-ı âh** (Nâilî 1); **Bâd-ı sarsar-ı kahr** (Nev’î 1); **Çâr-mevc-i eser-i sarsar-ı güftâr** (Sünbülzâde Vehbî 1); **Deme-i sarsar** (Kânî 1); **Dest-bürd-i sarsar** (Bâkî 1); **Dest-bürd-i sarsar-ı sahrâ-yı ‘aşk** (Mezâkî 1); **Elem-i sarsar-ı muhâlif** (Cinânî 1); **Esb-i sarsar-pûyâ** (Mezâkî 1); **Eser-i sarsar** (Sünbülzâde Vehbî 1); **Eşheb-i sarsar-şitâb** (Nev’î-zâde Atâyî 1); **Himmet sarsarı** (Hayâlî 1); **Merg-i sarsar** (Esrâr Dede 1); **Nühket-i sarsar-ı kahr** (Osman Nevres 1); **peydâ-ger-i sarsar-ı kıyâmet** (Nev’î-zâde Atâyî 1); **Rih-i sarsar** (Keçecizâde İzzet Molla 1); **Sarsar-ı ‘Âd** (Nev’î-zâde Atâyî 1); **Sarsar-ı âfet** (Mezâkî 1); **Sarsar-ı ‘âlem** (Nefî 1); **Sarsar-ı ‘aşk** (Fehîm-i Kadîm); **Sarsar-ı ‘âtiye** (Kânî 1); **Sarsar-ı ‘azl** (Nâbî 1); **Sarsar-ı ‘azm-i hümayûn** (Mezâkî 1); **Sarsar-ı bâd-ı hevâ** (Esrâr Dede 1); **Sarsar-ı bahr-i melâmet** (Mezâkî 1); **Sarsar-ı dey** (Nev’î 1); **Sarsar-ı endûh** (Cinânî 1); **Sarsar-ı feryâd-ı ‘âşık** (Cinânî 1); **Sarsar-ı fitne** (Fuzûlî 1); **Sarsar-ı hasret** (Mezâkî 1); **Sarsar-ı havâdis** (Nâilî 1); **Sarsar-ı himmet** (Nefî 1); **Sarsar-ı kahr-i cihân-sûz** (Fuzûlî 1); **Sarsar-ı kahr-ı ecel** (Kâmî 1); **Sarsar-ı kahr-ı Hudâ** (Nedîm 1); **Sarsar-ı mihnet** (Bağdatlı Ruhî 1); **Sarsar-ı reşk** (Nedîm 1); **Sarsar-ı sermâ** (Nev’î 1); **Sarsar-tek-i seyyâre** (Nefî); **Sarsar-ı top** (Necâtî 1); **Sarsar-ı tûfan-ı fenâ** (Bâkî 1); **Sarsar-veş** (Kânî 1); **Şiddet-i sarsar-ı zûr-âver-i eyyâm** (Kâmî 1); **Tünd-bâd-ı sarsar** (Cinânî 1).

Yukarıda verilen tamlamalar ve kullanım sıklıkları incelendiğinde; taranan divanlarda en çok “sarsar-ı âh”ın yer aldığı görülmektedir. Şairler özellikle gazel nazım şekliyle yazdıkları şiirlerinde âşğın feleğe ve sevgiliye karşı ettikleri ahın şiddetini sarsara benzeterek ifade etmişlerdir. “Sarsar-ı âh”ın diğer tamlamalara oranla daha fazla yer alması, âşğın şiirdeki konumu ile acı ve ıstırap içindeki ruh hâlini ortaya koyması açısından kayda değerdir. Şairler aynı durumu ifade etmek için “sarsar-ı âh” dışında “âh sarsarı” ve “bâd-ı sarsar-ı âh” tamlamalarına da yer vermişlerdir. İncelenen divanlara göre “sarsar-ı âh”tan sonra en fazla yer alan tamlama “sarsar-ı kahr”dır. Bu tamlama daha çok memduhun vasıflarıyla ilişkisi bağlamında kasidelerde kullanım alanı bulmuştur. Padişahın kahrının şiddeti, sarsara benzetilerek bir övgü aracı olarak söz konusu edilmiştir. Tamlamanın XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar pek çok farklı şairin divanında yer alması, sarsar- kahr teşbihinin, memduhun övgüsünde klasik bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir. “Bad-ı sarsar-ı kahr”, “nühket-i sarsar-ı kahr”, “sarsar-ı kahr-ı cihân-sûz” şairlerin aynı ilgiyle söz konusu ettikleri diğer tamlamalardır. Divanlarda “sarsar-ı âh” ve “sarsar-ı kahr”ın ardından adı en çok

geçen tamlama “bâd-ı sarsar”dır. Şairler bu tamlamayı doğrudan sarsarı ifade etmek için bir rüzgâr çeşidi olarak kullanmışlardır.

Tamlamaların geneline bakıldığında ise sarsarın sıklıkla olumsuz duygu ve durumları ifade eden kelimelerle bir arada kullanıldığı dikkati çekmektedir. Özellikle gam, keder, bahtsızlık gibi kavramların sarsar teşbihiyle somutlaştırılması şairlerin bu hava olayını daha çok farklı duyguları ifade etmek için bir araç olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Himmet ise diğer kavramlardan farklı olarak bu şiddetli rüzgârla olumlu bağlamda söz konusu edilmiştir.

SONUÇ

Divan şiirinde şiddetli esen bir rüzgâr olarak sarsar, incelenen divanlarda en çok kış mevsimiyle birlikte anılmıştır. “Sarsar-ı zemistânî, sarsar-ı dey, sarsar-ı sermâ” bu mevsimde esen rüzgârı ifade etmek için kullanılan tamlamalardır. Kışın temel unsurlarından olan şiddetli rüzgârın; havayı soğutması, sert ve keskin esmesi, bağ ve bahçeyi “berbâd” etmesi, ağaçların yapraklarını dökmesi şiirde sıklıkla sözü edilen özellikleridir. Şairler sarsarın doğa üzerindeki etkisini ifade ederken, düşmanın nefesi, kılıç, âşığın -rakibi hedef alan- ahı gibi benzetmelerden yararlanmışlardır.

Sarsar bir hava olayı olması dışında şiirde en fazla memduhun kahrı ve âşığın ahıyla ilişkilendirilmiştir. Övülen şahsın sarsar gibi olan kahrı düşmanı toz misali dağıtır, yerle bir eder. Bu anlamda söylenmiş beyitlerde Tufan hadisesi ile Âd ve Semûd kavimlerinin helak edilmesi telmih yoluyla hatırlatılır. Kimi beyitlerde ise memduh sarsardan üstün tutularak onun mertebesinin yüceliği vurgulanır. Şiirde sarsarın övgü unsuru olarak kullanılmasının bir sebebi de övülen kişinin atıdır. Sarsar ile at arasında hız, şiddet ve geçtiği yerde bıraktığı etki açısından benzerlik ilgisi kurulur. Çoğu zaman memduhun atı sarsarın bile önüne geçerek onun yolunu kapatır. İncelenen divanlara göre at- sarsar ilgisinden en fazla yararlanan şair Nef’î dir.

Âşığın sarsar gibi olan ahı felekleri, sevgiliyi, sevgiliye özenen doğa unsurlarını ve nihayet âşığın kendisini de etkiler. Şairler feleklerin dönüşü, servinin eğilmesi gibi doğal durumları hüsn-i ta’lil yoluyla kendi ahlarının sarsarına bağlayarak söz konusu etmişlerdir. Âşığın ahı sarsar, gözyaşları da deniz veya nehre teşbih edildiğinde oluşan girdap âşığın kendisini içine çeker.

Şairler bahsedilen bu temel ilgiler dışında azil, ölüm gibi durumlar ile gam/keder, hasret, kıskançlık vb. duyguları somutlaştırırken sarsardan yararlanmışlardır. Olumsuz duyguların

sarsara benzetildiği beyitlerde âşğın/ şairin içinde bulunduğu zor durum ve ruh hâlinin ön plana çıktığı söylenebilir. “Himmet”in sarsara benzetilerek kullanılması ise bu rüzgârın olumlu bir kavramla ilişkilendirildiği nadir örneklerdendir.

İncelenen şiirlerde sarsarın en çok teşbih, mübalağa ve teşhis sanatlarıyla bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte kelime hem “sarsmak” hem de “şiddetli rüzgâr” anlamına gelecek şekilde iham-ı tenasüp yoluyla da şiirlerde yer almıştır.

Sonuç olarak, taranan divanlarda bir rüzgâr çeşidi olarak sarsarın Divan şiirinin kuruluş devrinden ziyade klasik dönem itibarıyla - özellikle XVI. yüzyıldan sonra- daha sık kullanılan bir unsur olduğu dikkati çekmektedir. Bunda sarsarın özellikle kasidelerde memduhun övgüsü için bir vasıta olarak yer almasının etkili olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehçe-i Osmânî*. (Toparlı, R., Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ahterî Mustafa Efendi (2009). *Ahterî-i Kebîr*. (Kırkkılıç, A. ve Sancak, Y., Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî divânı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Aka, B. (2015). *Divan şiirinde rüzgâr*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Akarca, D. (2005). Şitâiyelerde sosyal yaşantı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 1-14.
- Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî divânı*. Erişim tarihi: 03.09.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdogan.pdf.pdf?0>
- Akkuş, M. (1993). *Nef’î divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aydemir, Y. (2017). *Ravzî divânı*. Erişim tarihi: 02.09.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0>
- Aydemir, Y. (2018). *Behişti divânı*. Erişim tarihi: 05.09.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>
- Bahadır, S. C. (2022). Gülşen-i şu’arâ’da “ölüm”ü tanımlayan ifadeler. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8 (4), 733-744. DOI: 10.20322/littera.1173542

- Batıslam, H. D. (2016). *Divan şiirinin benzetme ve hayal dünyasından*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nâbî divânı I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ceylan, Ö. ve Yılmaz, O. (2005). *Hazânâ sürgün bahâr Keçecizâde İzzet Mollâ ve divân-ı bahâr-ı efkâr*. İstanbul: Kitap Sarayı.
- Demirkazık, H. İ. (2013). "El arkası yerde" deyimini ve bu deyimini Divan şiirindeki kullanımı. *Turkish Studies*, 8(4), 617-633.
- Ertem, R. (1995). *Şeyhülislâm Yahya Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Horata, O. (1998). *Esrâr Dede hayatı - eserleri - şiir dünyası ve divânı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İpken, H. (1990). *Nailî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî divânı*. Erişim tarihi: 03.09.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>
- Kırca, C. (1988). Âd. *DİA*. (C.1, ss. 333- 334). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurnaz, C. (2012). *Hayâlî Bey divânının tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Küçük, S. (2011). *Bâkî divânı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Macit, M. (2016). *Nedîm divânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Mehmed Salâhî (1322). *Kâmûs-ı Osmânî* (4. cilt). İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Mermer, A. (1991). *Mezâkî hayatı, edebî kişiliği ve Divanı'nın tenkidli metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, A. (2020). *Karamanlı Aynî divânı*. Erişim tarihi: 25.09.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78478,karamanli-ayni-divanipdf.pdf?0>
- Muallim Nâcî (2009). *Lügat-i Nâcî*. (Kartal, A., Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2013). *Kâmûsu'l-muhît tercümesi* (2. cilt). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Okuyucu, C. (1994). *Cinânî hayatı eserleri dîvânının tenkidli metni*. Ankara: TDK Yayınları.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan şiiri sözlüğü - eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. (Kurnaz, C., Haz.). İstanbul: H Yayınları.
- Özkan, Ö. (2007). *Divan şiirinin penceresinden Osmanlı toplum hayatı*. İstanbul: Kitabevi.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Fuzûlî Türkçe divan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Redhouse, J. W. (2016). *Müntahabât-ı Lüğât-i Osmâniyye*. (Toparlı, R., Eyöve Yılmaz, B. ve Yılmaz, Y., Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (t.y.). *Emrî dîvânı*. Erişim tarihi: 05.09.2022, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607,emridivani.pdf> ?0
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divanı'nın tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2003). Nev'î'nin bahar ve kış ile ilgili iki gazeli. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 8, 131- 142.
- Şemseddin Sâmî (2011). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı şiiri kılavuzu* (4. cilt). İstanbul: DBY Yayınları.
- Tanyeri, M.A. (1999). *Örnekleriyle divan şiirinde deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992a). *Necâtî Beg divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992b). *Hayâlî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992c). *Ahmet Paşa divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tulum, M. ve Tanyeri M. A. (1977). *Nev'î divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*. (1982). Kış. (C. 5, s. 337). İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm hayatı, sanatı, Dîvân'ı ve metnin bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yavuz, K. ve Yavuz, O. (2016). *Muhibbî dîvânı bütün şiirleri 1-2 (inceleme - tenkitli metin)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yazar, İ. (2017). *Kânî dîvânı*. Erişimi tarihi: 02.09.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0>
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî dîvânı*. Erişim tarihi: 12.09.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>
- Yıldırım, A. (2009). *Kâmî dîvânı hayatı, sanatı, eserleri ve divanunun tenkitli metni*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.